

Kierkegaard in Process

Issue 5 (2) (2020)

kierkegaardinprocess@gmail.com

Tvetydigheder endnu engang: En læsning af *Gjentagelsen* med den indirekte meddelelse som perspektiv

Hannah Lang, BA

University of Copenhagen, Denmark

hannah-lang@hotmail.com

Abstract

This article presents a reading of Søren Kierkegaard's *Repetition* (1843) within the perspective of his concept of indirect communication. As *Repetition* to a great extent concerns the investigation of the concept "repetition," many readings have sought to summarise the book itself to be presenting a somewhat clear concept. I demonstrate how repetition is presented in various conflicting manners throughout the work. Like indirect communication, *Repetition* revokes its definitions of repetition – it dissolves the concept into a haze of ambiguity. As there is not a sole conclusion to the work, I argue that the interpretation of the work is left open in the hands of the recipient. This paper states that one should not disregard the ambiguity of Kierkegaard's *Repetition* but instead approach it through its divergent form. As such, any conclusion of the work is, in accordance with Kierkegaard's indirect communication, not to be obtained separately from the process which still awaits the reader, but which cannot however be forced upon her.

Keywords

Repetition; indirect communication; ambiguity; Constantin Constantius; repetition; recollection.

1. Introduktion: Læsning mod andet end slutningen

[...] han læser, han læser, forstaar Noget, men fremfor Alt han haaber paa Slutningens forklarende Gjenskin over det Hele. Og han er færdig med Bogen, men har ikke fundet Problemet fremsat [...] Altsaa han begynder forfra [...] (SKS 7, 23).

Mange læsninger af Kierkegaards (eller Constantin Constantius') værk *Gjentagelsen* (1843) fokuserer på at aflæse værket et begreb om gentagelse.¹ Det giver på sin vis god mening, da værket tager afsæt i en undersøgelse af gentagelsen og tilmed også definerer begrebet. Dog står definitionen ikke alene. Vi får flere variationer af samme begreb, og vi får det spundet ind i skønlitterære træk som rejseerindringer, brevvekslinger og relationen mellem Constantin Constantius og *det unge Menneske*. Når læsningen er fokuseret på at aflæse værket et bestemt begreb, synes den samtidig at se bort fra de tvetydigheder, der modarbejder den tilnærmelsesvist entydige definition.² Andre læsninger såsom Arne Grøns "Repetition" and the Concept Repetition" tager i høj grad *Gjentagelsens* tvetydigheder i betragtning, men peger dem i retningen af Kierkegaards øvrige værker som løsningen på gådefuldheden.³ Fælles for læsningerne er, at de synes at forlade værket *Gjentagelsen* til fordel for afklaringen.

Her bliver det indledende citat af Johannes Climacus fra *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846) relevant. Det beskriver en læser, der læser efter et fast og omfavnende greb om teksten – efter *slutningens forklarende genskin*. Endepunktet, hvorfra man kan tage løsningen med sig og lægge værket bag sig. Dog nås det altoplysende endepunkt ikke. Han er ikke helt færdig med værket, han begynder forfra. Det åbne og uafklarede fastholdes. Beskrivelsen bliver rettesnor for denne undersøgelse af *Gjentagelsen*. Min tese er, at værket udspiller sig i spændet mellem jagten på afslutning og en vedvarende åbenhed. I den forbindelse argumenterer jeg for, at værket modsætter sig enhver endegyldig læsning (en læsning med et klart resultat), og at vi i læsningen af værket i stedet må efterstræbe at stå ved åbenheden.

Til det inddrages Kierkegaards indirekte meddelelse som perspektiv for læsningen. Kierkegaard beskriver bl.a. den indirekte meddelelse som en dobbelt bevægelse: "[...] den første er den i hvilken den meddeles, den anden er den i hvilken den tages tilbage" (SKS 27, 397). Det giver en forståelse af den indirekte meddelelse som selvannullerende eller tvetydig. Ved både at meddele og trække tilbage fastholdes en spænding mellem meddelelsens typisk afgrænsede og aflæselige karakter, og den uvished og åbenhed tilbagetrækningen skaber. Det er med denne dobbelthed at *Gjentagelsen* læses. Rettere sagt læser jeg efter værkets tilbagetrækninger: Hvordan begrebet gentagelse løbende fremlægges og trækkes tilbage igen. Det for at vise, hvordan værket arbejder for læserens forvirring og for at modsætte sig slutningens typiske karakter af *forklarende genskin*. Herfra ledes vi mod en forståelse af *Gjentagelsen* med tvetydighederne i centrum, som en entydig begrebslæsning negligerer. Dette

¹ Her kan nævnes Himmelstrup, 1991: 78-80; og Thielst, 1999: 107-112.

² Holm, 1991: 15-28; og Henriksen, 2015: 1-21, fremfører en lignende kritik og fokus i deres læsninger af *Gjentagelsen*.

³ Grøn, 2013: 143-159.

fokus peger - som videre perspektiver for undersøgelsen - mod en forståelse af tvetydighedens væsentlige betydning for Kierkegaards eksistensfilosofi og en bredere kritik af en udpræget resultatorienteret tilgang til videnskab, filosofi og tilværelsen.⁴

2. Et begreb om gentagelse

Gjentagelsens undersøgelse ledes af værkets pseudonyme forfatter Constantin Constantius (herefter: Constantin), der ser gentagelsen som den nye filosofiske kategori (SKS 4, 25). Allerede i begyndelsen får vi en definition på begrebet. Det sker i relation til grækernes begreb om erindring, hvor gentagelsen ifølge Constantin vil få en tilsvarende rolle: "Gjentagelse og Erindring er den samme Bevægelse, kun i modsat Retning; thi hvad der erindres, har været, gjentages baglænds; hvorimod den egentlige Gjentagelse erindres forlænds" (SKS 4, 9). Hvor erindringen er rettet mod fortiden, og derved intet nyt bringer, så er gentagelsen fremadrettet og åben for, hvad tilværelsen byder på. Trods de modsatrettede bevægelser er både erindringen og gentagelsen dog retningsgivende. De tjener samme funktion som værn mod bevægelsen eller livets flygtighed, så alt ikke opløses i intet (SKS 4, 25). Vi får ved værkets begyndelse altså introduceret tre aspekter i relation til undersøgelsen af gentagelsen: Livets kaos, og som værn mod dette, erindringen og gentagelsen.

Ovenstående bestemmelser på gentagelsen og erindringen videreføres gennem Constantins relation til *det unge Menneske*. Herigennem står kategoriens eksistentielle perspektiv tydeligere frem. Gentagelsen beskrives som den kategori, der gør et menneske lykkeligt, og Constantin har påtaget sig opgaven om at guide *det unge Menneske* mod den (SKS 4, 11). *Det unge Menneske* er blevet dybt forelsket i en pige på en måde, hvor han med sin digteriske facon har fortabt sig i erindringen. Ved at erindre sin forelskelse, har han et fastfrosset billede af hende. Dermed er han allerede færdig med forholdet. Han er indifferent over for, hvad livet bringer til det: "Om Pigen dør imorgen, det vil ingen væsenlig Forandring fremkalde [...]" (SKS 4, 14). Erindringens værn mod livets omskiftelighed bliver på sin vis at overflødiggøre livet. Den ser kun tilbage for igen at nå samme konklusion, nemlig erindringen. På den måde er erindringen en art af gentagelse i den gængse forståelse af begrebet: Den går i ring, den flytter sig ikke ud af stedet. Derfor er den også uforenelig med livet. Den er med Constantins ord en "[...] aflagt Klædning, som, hvor skjøn den end er, dog ikke passer, da man er voxet fra den" (SKS 4, 10).

Undersøgelsen frem til dette punkt kan kort opsummeres til, at Constantin vil føre *det unge Menneske* væk fra pigen og på rette spor i livet. Det vil han gennem sin nyopdagede filosofiske kategori, gentagelsen. Den fordrer med sin fremadrettede karakter, at *det unge Menneske* igen forholder sig til livet. Så tydeligt kan det skitseres ved værkets begyndelse. Dog bliver både relationerne og ikke mindst også gentagelsen videre sløret gennem værket. Begrebet, der først står lige for, bliver mere komplekst og genstridigt.

⁴ Perspektivering til den indirekte meddelelse er med inspiration fra Conant, 1995: 248-331.

3. Afsked med gentagelsen

Selvom Constantin i sin undersøgelse af gentagelsen tager afstand fra erindringen, så forløber det meste af værket gennem hans erindringer. Vi hører bl.a. om en tidligere rejse til Berlin i Constantins forsøg på at gentage den skridt for skridt. Det vil han for at afprøve, om gentagelsen virkelig er til. Selvom erindringen står strålende klart, så svigter livet. Han erfarer, at mindet ikke kan efterleves (SKS 4, 30). Dette blandt andre mislykkede forsøg på gentagelse bringer Constantin til at opgive gentagelsens kategori. I sine ihærdige forsøg kan han kun nå erindringen, hvor intet nyt fødes (SKS 4, 43). Constantin begår således samme fejl, som den han først diagnosticerede *det unge Menneske* med. Med nederlaget afviser Constantin det begreb om gentagelse, som han først introducerede (SKS 4, 45). Uden gentagelsen ender Constantin i stedet i "Øieblikkets vellyst", hvor han flyvsk følger enhver impuls i ethvert nyt sekund (SKS 4, 48). Mærket af livets omskiftelighed kulminerer afslutningen på bogens første del i et stort farvel:

Farvel! Farvel! Du Ungdommens rige Haab, hvorfor haster Du saa iilsomt; hvad Du jager efter, er dog ikke til, Du selv ligesaa lidet! [...] Farvel! Du Skovens Deilighed, da jeg vilde see Dig, var Du visnet! Faer hen! Du flygtige Flod! (SKS 4, 49).

Constantins afsked med gentagelsen fører til en afskedstagen med livet. Det er ikke til at gribe eller indfange, inden det forsvinder. Som han også skriver det, så tager livet alt igen uden at give en gentagelse (SKS 4, 45).

Værket har taget en drejning. Den indgangsvinkel teksten først anlagde i form af et begreb om gentagelse som noget fremadrettet og en relation, hvor *det unge Menneske* skal guides af den bedrevidende Constantin, væltes omkuld. Vi får ikke gentagelsen som defineret ved fremadrettetheden. Snarere får vi dens negation; afvisningen af en sådan gentagelse. Vi får kun erindringens "gentagelse", der forsøger at stå i stampe, mens alt flyder. Men i mødet med livets bevægelse, kommer erindringen til kort. Først for *det unge Menneske*, nu også for Constantin selv. Det holdepunkt, værket først præsenterede står ikke længere fast. Da det skulle bevise sig, blev det trukket tilbage.

Denne forvirring og tilbagetrækning i undersøgelsen af gentagelsen får et ekstra perspektiv, hvis vi ser den i relation til Constantins teaterbeskrivelser:

[...] den formaaer ingenlunde at tilveiebringe en Uniformitet i Stemning hos det mere dannede Publikum; thi da Virkningen for en stor Deel beroer paa Selvvirksomhed og Tilskuerens Productivitet, kommer den enkelte Individualitet i en ganske anden Forstand til at gjøre sig gjeldende, og er i sin Nyden emanciperet for alle æsthetiske Forpligtelser til traditionelt at beundre, lee, blive rørt o.s.v. (SKS 4, 34).

Tilskuerens forhold til teaterstykket er i centrum. Stykket bærer præg af ikke at ensrette tilskuernes opfattelser ved at løsné båndet på de reaktioner, der typisk forekommer. I stedet

peges på tilskueren, den enkeltes individualitet og selvvirksomhed. Beskrivelsen af tilskueren og teaterstykket skaber en analogi til forholdet mellem læseren og værket. Det kaster et andet lys på forvirringen over gentagelsen. Det giver en indikation om, at forvirringen ikke kun står mellem Constantin og hans undersøgelse, men ligeledes mellem læseren og værket. Tilbagetrækningen er ikke alene Constantins distance til sit begreb om gentagelse, men også læserens distance til værkets udlægning. Forvirringen peger på læserens selvvirksomhed. I forvirringens muligheder får individet “[...] en Mangfoldighed af Skygger, der alle ligne ham, og som momentvis er ligeberettiget til at være ham selv” (SKS 4, 30). Denne pointe om forvirringens betydning for læserens rolle og selvvirksomhed åbner op for et meget væsentligt aspekt ved værket. En pointe, jeg vil lade stå for nu, men vende tilbage til.

4. Gentagelsen endnu engang

Hvor undersøgelsen blev lagt i graven, starter den i værkets andel del op på ny. Constantins udvej fra livets kaos bliver at tvinge en ensformighed over det (SKS 4, 50). Et sidste stædigt forsøg på at klamre sig til principper, så intet ser ud til at forandre sig. Han bliver, som han selv betegner det, offer for sin *principiver* (SKS 4, 47). Undersøgelsen står nu for *det unge Menneske* og forløber primært gennem breve fra ham til Constantin. Som beskrevet tidligere lader hans forelskelse sig ikke realisere: “Den Virkelighed, i hvilken hun skal have sin Betydning, bliver for mig kun en Skygge, der løber ved Siden af min egentlige Aands-Virkelighed [...]” (SKS 4, 69). Han er splittet: Han kan ikke forene sit indre liv med det omkringliggende. Virkeligheden bliver kun en skygetilværelse for ham. *Det unge Menneske* er faret vild i tilværelsen:

[...] hvor er da Dirigenten, jeg har en Bemærkning at gjøre? Er der ingen Dirigent? Hvor skal jeg henvende mig med min Klage? Tilværelsen er jo en Debat, maa jeg bede, at min Betragtning kommer med under Overveielse? (SKS 4, 68).

Det unge Menneske står alene tilbage i meningsløsheden, der er ingen dirigent i tilværelsen. Hans spørgsmål står ubesvaret hen, hænger i luften og peger tomt tilbage på afsenderen. Som han beskriver det, er han og hans lidelse navnløs (SKS 4, 71).

I sin ensomme tilstand spejler *det unge Menneske* sig i Jobs Bog; hvordan Job ligeledes har fået alt taget fra sig og står alene tilbage. Han forsøger sågar at træde i Jobs sted. Han råber hans lidelsesfulde ord ud, som var de hans egne. Gennem Job leder *det unge Menneske* os mod gentagelsen på ny. Jobs situation beskrives som en prøvelse, den står dermed uden for vidensdomænet. Selvom hele tilværelsen er imod ham, så står han fast på sig selv og sin tro (SKS 4, 73-77). Med andre ord, så giver han ikke op på tilværelsen, selvom alt taler for det. Her nærmer vi os gentagelsen som en transcendent kategori: “Naar Alt er gaaet istaa, naar Tanken standser [...] da maa der et Tordenveir til” (SKS 4, 79). Gentagelsen rammer som et lyn fra en klar himmel, da Job mod alle odds får alt dobbelt igen og overkommer prøvelsen.

Som *det unge Menneske* pointerer, grænser denne beskrivelse til det uforståelige (SKS 4, 79).⁵ Vi kan dog trøste læserforvirringen med, at gentagelsen er nået. Ligeledes kan *det unge Menneske* trøste sig med, at han nu bare skal vente på, at gentagelsen også rammer ham. Det sker *også* på uventet vis, da pigen er forlovet med en anden: “Jeg er atter mig selv; her har jeg Gjentagelsen; jeg forstaaer Alt, og Tilværelsen forekommer mig skjønnere end nogensinde” (SKS 4, 87). Forvirringen og splittelsen er overkommet. Både for Job og for *det unge Menneske*.

Ovenstående beskrivelse synes at være gentagelsens lykkelige endepunkt. Alligevel er det modstridende. Gentagelsens transcendent kategori vægter troen på trods af meningsløsheden. *Det unge Menneske* stod som beskrevet alene uden svar i tilværelsen. I denne forvirringens ensomhed forsøgte han at gå i ét med Jobs historie, han afventede sig samme skæbne. Her træder problematikken frem. Som *det unge Menneske* selv siger det, så er gentagelsen uden for vidensdomænet: “At der gives en Deel Mennesker, der strax have denne Kategori prompt ved enhver Leilighed [...] beviser kun, at de ikke have fattet den” (SKS 4, 78). Der gives ingen nemme, fastlagte veje til gentagelsen. I denne proces eller prøvelse må man stå alene. Man kan ikke læne sig op ad viden. Dermed tegner der sig et mindre lykkeligt billede på *det unge Menneskes*, da han som sagt læner sig op ad Job. Her er følgende uddrag fra hans sidste brev til Constantin interessant:

Naar Ideen kalder, da forlader jeg Alt [...] Beruselsens Begær rækkes mig atter [...] Leve Tankens Flugt [...] leve Dandsen i det Uendeliges Hvirvel, leve Bølgeslaget, der skjuler mig i Afgrunden, leve Bølgeslaget, der slynger mig op over Stjernerne (SKS 4, 88).

Han går i ét med sin digteriske eksistens: I det ubegrænsede potentiale, der kan føre alle veje og dermed ingen steder er landet. Han er således ikke færdig med livet i samme forstand som Constantin. Han hylder det. Han er bestandigt i dets bevægelse. Men han er formløs og uden retning. Derved forholder han sig ikke nærmere til livet. Splittelsen mellem *det unge Menneskes* indre og ydre liv står fortsat. Så snart idéen kalder, så forlader han alt. Nok får vi begrebet om gentagelse tilbage, men heller ikke denne gang føres det ud i livet. Således trækkes det tilbage *igen*. Gentagelsens rette omgang med livet er hverken i Constantins iver efter principper eller i *det unge Menneskes* flygtighed.

5. Slutningens genskin

Når både Constantin og *det unge Menneske* har fejlet i deres forsøg på gentagelsen, så står forvirringen tilbage. Spørger læseren efter resultatet på undersøgelsen, så peger spørgsmålet ingen bestemte steder hen, kun tomt tilbage på læseren selv. Fokusskiftet fra værket mod læseren bliver tydeligt i bogens slutning. Her står skrevet på første side: “Til [...] denne Bogs Virkelige Læser” (SKS 4, 89). Constantin trækker sig tilbage fra beretningen om sig selv, *det*

⁵ Denne passage angående gentagelsens kategori i relation til Jobs Bog behandles mere dybdegående i Eriksen, 1999: 42-46. Her uddybes det ikke yderligere, da fokus er på de mange variationer over begrebet gentagelse og ikke alene denne ene udlægning.

unge Menneske og gentagelsen. Værket synes nu at være af en helt anden art og inddrager direkte læseren.

Constantin spørger til, hvem det i dag ville falde ind at overveje, hvad det vil sige at være en god læser (SKS 4, 91). Han oplister nogle mulige læsere af værket: Læseren, der først læser slutningen for at se, om de elskede får hinanden, vil blive skuffet. Andre vil mene, at bogen er forfejlet eller leder folk på afveje “[...] fordi den ikke er en færdigsyet Mundering, der passer paa enhver Musketeer” (SKS 4, 91). Det er dog ikke de nævnte læsere, der går under betegnelsen *en god læser*. I stedet henledes opmærksomheden på skæringspunktet mellem *undtagelsen* og *det almene*:

I Tidens Længde bliver man kjed af den evindelige Passiar om det Almene og det Almene, der gjentages til den kjedsommeligste Fadhed. Der er Undtagelser til. Kan man ikke forklare dem, kan man heller ikke forklare det Almene [...] Undtagelsen derimod tænker det Almene med energisk Lidenskab (SKS 4, 93).

Constantin kritiserer tiden for at sidde fast i det almene. De nævnte eksempler på læsere udtrykker tidens fokus på almenheden. Deres læsninger vejer værket op mod det almene som kriterium. De vurderer bl.a. bogen som en skuffelse og vildledende, da den afviger fra forventningerne. De læser som sagt efter slutninger inden begyndelsen, efter velkendte mønstre. Ved at være opslugt i det almene, så forbigås det væsentlige ved undtagelsen. Som det fremgår af citatet, så kan undtagelsen tænke det almene med lidenskab. Undtagelsen kan standse det almenes kedsommelige “gentagelse” i et åbent moment. Et brud, hvor det almene ikke er givet, og i hvilket “[...] Undtagelsen gennemkæmper og hævder sig selv som berettiget; thi den uberettigede Undtagelse er netop kjendelig derpaa, at den vil gaae uden om det Almene” (SKS 4, 92). I den berettigede undtagelse kan det almene altså indfinde sig med lidenskab, hvorimod dette ikke er tilfældet for den uberettigede undtagelse. Med beskrivelsen af mødet mellem det almene og undtagelsen, ledes vi tilbage til de to forsøg på gentagelsen. Constantin vil undvige fra undtagelserne til fordel for det almene, dvs. han tænker ikke det almene med lidenskab. Han forsøger at ignorere undtagelserne ved at tvinge sine almene principper på livet. *Det unge Menneske* gør det modsatte. Han vil i konfrontationen med undtagelserne vige helt uden om det almene, dvs. han foretager en uberettiget undtagelse. Denne pointe kan billedliggøres med en forudgående passage fra *Gjentagelsen* om vindens rytme. Constantin beskriver hvordan vinden først har faret forvirret og meningsløst rundt om sine mange ukendte lyde for til sidst af sammenfattes: “[...] i den Melodi, som den fra Dag til Dag uforandret foredrager” (SKS 4, 31). Overgangen fra den kaotiske og meningsløse bevægelse til den vante rytme skaber en parallel til mødet mellem undtagelsen og gentagelsen. I den forbindelse står Constantin forstenet ved den velkendte rytme, mens *det unge Menneske* alene er i bevægelsens kaos. På den måde forholder ingen af dem sig til det punkt, hvor rytmen indfinder sig ud af kaoset.

I skæringspunktet mellem undtagelsen og det almene formuleres gentagelsen på ny samt de mislykkede forsøg på den. Ved at fokusere på læserens interesse for brydningen, bliver det læseren, frem for alene værkets karakterer, der skal forholde sig til den. I den forbindelse er værkets tvetydigheder og tilbagetrækninger af afgørende betydning. Forvirringen fastholder

som sagt en åbenhed. Det blotlægger en art af undtagelse. Vi kan ikke gøre os færdige med værket i en endelig afslutning på undersøgelsen. Vi har kun de forskellige muligheder, at forholde os til. På den måde bryder værket op i det “kedsommelige almene”. Ligesom med teaterbeskrivelserne opfordres der til selvvirksomhed frem for uniforme reaktioner. Svaret på gentagelsens lykkelige ståsted, på hvordan man med undtagelsen tænker det almene på lidenskabelig vis, er ikke givet. Samme prøvelse eller undersøgelse af gentagelsen står for. Ikke kun for Constantin, *det unge Menneske* og Job, men også for læseren.

Ovenstående pointe understreges af slutningens tilbagetrækning. Constantin nedbryder relationen mellem ham selv og *det unge Menneske* ved at sige, at enhver bevægelse er gjort for at føre *det unge Menneske* frem i lyset. Han trækker beretningen tilbage som først fremlagt, da den snarere er konstrueret til at vejlede eller vildlede: “[...] ligesom jeg nu stræber at tjene Dig, kjære Læser, ved igen at være en Anden” (SKS 4, 94). Slutningen afgrænser ikke værket på traditionel vis. Den tillader os ikke uden videre, at vi fortaber os i fortællingen. Vi får ikke slutningens forklarende genskin, der samler fortælling i én kompakt helhed. I et begreb eller en konklusion, der erstatter selve læseprocessen, og hvorfra vi ikke længere behøver at forholde os åbent til værket. På den måde lukker slutningen sig ikke så meget om værket, som den åbner det mod læseren. Resultatet ligger ikke fast i værket, men overskrider det.⁶

6. *Gjentagelsen* som indirekte meddelelse

Indledningsvist blev den indirekte meddelelse beskrevet som en selvannullerende meddelelsesform på grund af dens karakter af tilbagetrækning. Gennem udlægningen af *Gjentagelsen* har vi fulgt, hvordan værket ligeledes fremsætter et begreb om gentagelse og trækker det tilbage igen – gentagende gange. Mere præcist fremsættes først et begreb om gentagelsen som den kategori, der gør et menneske lykkeligt. Det ved at være fremadrettet og forholde sig åbent til livet samtidig med at skabe en retning, så alt ikke opløses i intet. Denne betegnelse er på sin vis gennemgående for værket. Den optræder flere gange i forskellige variationer. Men den gør det ikke uden at blive afvist, sløret, omformuleret og ved ikke at blive ført ud i livet. Som sagt tidligere, der hvor begrebet gentagelse skulle bevises, møder vi snarere dens negation.⁷ Dermed fås begrebet gentagelse ikke i en fast definition, den gives ikke som viden i streng forstand – ikke uden om tvetydighederne. I så fald har en begrebsfokuseret læsning, der efterstræber entydighed, misset pointen.

Med tvetydighederne i fokus, så synes udlægningen af *Gjentagelsen* på sin vis ingen bestemte steder at føre hen. Gennem udlægningen blev det dog tydeligt, at netop dette tomrum af muligheder blev peget i læserens retning. Det blev vist, hvordan tekstens karakter af indirekte meddelelse trækker læseren tilbage fra at kunne læne sig op ad faste overbevisninger, uniforme reaktioner og andre almenheder. I stedet åbnes i kraft af mulighederne eller undtagelserne op for læserens selvvirksomhed. Ligesom Constantin som sagt selv udtrykker

⁶ Pointen om, at tyngdepunkter hos Kierkegaard ligger hos læseren fremsættes også i Hannay, 2003: 19.

⁷ Pointen om at *Gjentagelsen* fremsætter begrebet gentagelse i negationer fremsættes også i: Grøn, 2013: 159.

det, så tjener han læseren ved igen at være en anden. Til at komme det nærmere kan vi trække på perspektivet til den indirekte meddelelse med følgende beskrivelse af meddelelsesformen:

Al indirecte Meddelelse er deri forskjellig fra den directe, at den indirecte til sit Første har et Bedrag, netop fordi Det, ligefrem at ville meddele det Ethiske var at bedrage (SKS 27, 397).

Kierkegaard beskriver her, at den indirekte meddelelse i modsætningen til den direkte indeholder et bedrag. Interessant er det, at bedraget ikke er, at læseren på snedig vis ledes mod sandheden. Det forholder sig snarere omvendt. Det ligefremme eller direkte er bedraget. Det at forsøge eller forgive at meddele noget, der slet ikke lader sig meddele er bedraget. Heraf paradokset ved den indirekte meddelelse.⁸ Tilbagetrækningen er altså ikke at forstå som det at trække en overbevisning fra for at erstatte den med en anden. Snarere bryder den med vores vante måde at læse på – efter et indhold, der kan gives til en modtager. Meddelelsens manglende indhold understreger læserens betydningsfulde rolle, den selvvirksomhed som *Gjentagelsen* som sagt omtaler. Edward Mooney beskriver det med følgende: “[...] I anxiously realize that any resolution, any step forward, is a step taken *on my own*.”⁹ Når der ingen svar gives, så bliver ethvert standpunkt af personlig karakter. På den måde peger perspektivering til den indirekte meddelelse os mod et centralt eksistentielt aspekt ved *Gjentagelsen*. Hvordan det manglende resultat foreskriver, at modtageren skal stå på egne ben for at skabe en vej i tilværelsen.¹⁰

Ovenstående pointe er dog på grænsen til, hvad man med rette kan sige om værket. Ved at formulere hovedpointen som, at læseren skal stå på egne ben, bliver det handlingsforeskrivende. På sin vis formuleres her et resultat på værket og et indhold af den meddelelse, der blev beskrevet som *uden* fast indhold. På den måde står vi på grænsen til det, som den indirekte meddelelse og *Gjentagelsen* i sin lignende karakter netop unddrager sig fra. Vi sidder fast i spændet mellem jagten på afslutning og den vedvarende åbenhed. Det er med til at understrege den indirekte meddelelses paradoksale karakter. Ethvert forsøg på at udlægge værket er altid på grænsen til at sige mere om det, end man kan tillade sig.¹¹ Dermed sagt kommer vi i læsningen af *Gjentagelsen* som en form for indirekte meddelelse ikke uden om tvetydighederne. At tage skridtet videre er at forgribe sig på værket og på meddelelsesformen. Det er at tvinge en afslutning hen over noget, der stadig står åbent. Og det er i tråd med *Gjentagelsen* at fratage læseren netop den omtalte selvvirksomhed, som værket åbner op for. Det er at præsentere en klar vej, som læseren kan læne sig op ad som, når Constantin forsøger

⁸ Denne opfattelse af bedraget fremsættes også i: Conant, 1995: 283-284.

⁹ Mooney, 2018: 60.

¹⁰ Pointen kalder på nærmere udfoldelse af både den indirekte meddelelse og det eksistentielle perspektivs plads i Kierkegaards eksistenstænkning. Her søges dog blot at pege mod disse perspektiver, som forklaret indledningsvist.

¹¹ Denne konkluderende bemærkning, at udlægningen af den indirekte meddelelse kun kan ske i en tilbagetrækning, fremføres som hovedpointen hos Conant, 1995.

at guide *det unge Menneske*, og når *det unge Menneske* forsøger at læne sig op ad Job. Vi kan dermed ikke gå længere end tvetydighederne. Hvor det hele ender kan ikke foreskrives.^{12 13}

7. Konklusion

Artiklens fokus har været på at fremskrive tvetydighederne i *Gjentagelsens* udlægning af begrebet gentagelse frem for en udlægning, der tilstræber sig entydigheden i begrebet. På den måde er det blevet tydeligt, hvordan værket præsenterer os for en masse muligheder i forhold til begrebet, men ikke lader én træde entydigt frem som udfaldet. I hvert fald ikke uden, at man samtidig må se hen over nogle af værkets mange tilbagetrækninger. Dermed kan fremsættes en sidste afsluttende bemærkning: At en altomfavnende konklusion på værket ikke gives - ikke som andet end den proces, der stadig står for læseren. På den måde må vi slutte ved åbenheden i værket. Vi skal stå ved læsningen af værket. Processen står stadigvæk for.¹⁴

Denne undersøgelse peger videre mod undersøgelsen af den indirekte meddelelses betydning for Kierkegaards eksistenstænkning. Rettere sagt, en undersøgelse af den betydning tvetydighederne, det manglende entydige resultat, har for eksistenstænkningen. Et andet og bredere perspektiv, der står til videre udfoldelse, er kritikken af den udbredte tendens til at jage efter slutningen. Læseren i det indledende eksempel, der jagter slutningen står langt fra alene. På den måde åbner værket med sin åbenhed for en kritik af vores jagt på urokkelige resultater og iver efter at sætte livet på formel.

¹² Pointen om, at man kun kan fremlægge mulighederne, men ikke på forhånd fastlægge, hvilket valg den enkelte tager, fremsættes i Mooney 2018: 63.

¹³ Kierkegaard beskriver i *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, hvorledes forfatteren ikke kan drage den enkelte læser nærmere til sig (SKS 16, 105).

¹⁴ Henriksen formulerer det på lignende som, at værket kalder på en genlæsning, (Henriksen, 2015: 13).

References

- Conant, J. (1995), 'Putting Two and Two Together: Kierkegaard, Wittgenstein and the Point of View for Their Works as Authors,' i: *Philosophy and the Grammar of Religious Belief*, red. T. Tessin og M. von der Ruhr, London: Palgrave Macmillan, (248-331).
- Eriksen, N. N. (1999), *Kierkegaard's Category of Repetition: A Reconstruction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Grøn, A. (2013), "Repetition" and the Concept Repetition,' i: *Tópicos*, 5, (143-159).
- Hannay, A. (2003), 'Kierkegaard, Hermeneutics, and Indirect Communication,' i: *Søren Kierkegaard and the Word(s): Essays on Hermeneutics and Communication*, red. P. Houe og G.D. Marino, Copenhagen: C.A. Reitzel, (11-27).
- Henriksen, M. S. T. (2015), 'Gjentagelsen – en forklaring af Kierkegaards litterære intention,' i: *TIDskrift*, 6, (1-21).
- Himmelstrup, J. (1991), *Terminologisk Ordbog til Søren Kierkegaards Samlede Værker*, Copenhagen: Gyldendals Bogklubber, Nordisk Forlag (2. udg.).
- Holm, I. W. (1991), 'Kierkegaard's Repetitions: A Rhetorical Reading of Søren Kierkegaard's Concept of Repetition', i: *Kierkegaardiana*, 15, (15-28).
- Kierkegaard, S. (1997-2013), *Søren Kierkegaards Skrifter (SKS)*, 1-28, K1-K28, eds. N. J. Cappelørn, J. Garff, J. Knudsen, J. Kondrup, A. McKinnon & F. H. Mortensen, Copenhagen: Gads Forlag.
- Mooney, E. (2018), 'Kierkegaard's Disruptions of Literature and Philosophy: Freedom, Anxiety and Existential Contributions,' i: *Kierkegaard, Literature, and the Arts*, red. Eric Ziolkowski, Illinois: Northern Western University Press, (55-70).
- Thielst, P. (1990), *Kierkegaards Filosofi*, Frederiksberg: Det lille Forlag.